Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
*Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport*

Monitor onbedoelde *(tiener) zwangerschappen*

Ervaringen van scholen met de stimulerings-regeling Gezonde Relaties & Seksualiteit in het voortgezet onderwijs

Publiekssamenvatting

Een onbedoelde zwangerschap kan een ingrijpende en emotionele gebeurtenis zijn. Dit komt niet alleen bij tieners voor, maar bij vrouwen van verschillende leeftijden. Het ministerie van VWS zet zich daarom in om onbedoelde zwangerschappen te voorkomen.

Een onderdeel van preventie is aandacht voor relaties en seksuele vorming op scholen. Scholen kunnen subsidie aanvragen om meer en structureel aandacht aan dit onderwerp te geven via de stimuleringsregeling Gezonde Relaties & Seksualiteit (GR&S). Deze regeling blijkt een positief effect te hebben gehad op het onderwijs rondom de relationele en seksuele vorming op middelbare scholen die ervan gebruikmaakten.

668 middelbare scholen door heel Nederland hebben van 2019 tot en met 2022 deze subsidie gekregen. De scholen die het RIVM heeft gesproken, gaven aan dat er door de stimuleringsregeling meer aandacht is voor onderwijs op dit onderwerp, verschillende lespakketten kunnen worden ingezet en docenten worden getraind. Daarnaast is de bewustwording over relationele en seksuele vorming groter geworden en is het onderwerp vaker onderdeel geworden van het schoolbeleid.

Dit blijkt uit de rapportage van de 'Monitor onbedoelde (tiener)zwangerschappen' van het RIVM. Het RIVM geeft enkele aanbevelingen om de stimuleringsregeling te verbeteren. Bijvoorbeeld om de lespakketten beter te laten aansluiten bij het speciaal onderwijs. De lange teksten zijn voor hen vaak te moeilijk. Verder wordt aanbevolen scholen beter te informeren over hoe ze de stimuleringsgelden kunnen aanvragen, omdat dit in de praktijk minder belastend is dan scholen vaak denken. Tot slot zou het handig zijn als er een handleiding is voor een goede aanpak en met voorbeelden uit de praktijk.

In dit onderdeel van de monitor zijn de ervaringen op middelbare scholen met de stimuleringsregeling verkend. Het RIVM heeft hiervoor gesproken met leraren van scholen die de stimuleringsregeling hebben gebruikt. Ook zijn groepsgesprekken met andere betrokkenen georganiseerd, zoals de GGD. Tegelijk met dit kwalitatieve onderzoek verschijnt een overzicht met cijfers over onbedoelde zwangerschappen.

Kernwoorden: onbedoeld zwanger, ongewenst zwanger, relationele vorming, seksuele vorming, GR&S, stimuleringsregeling, onderwijs, voortgezet (speciaal) onderwijs

Begrippenlijst

Bovenschoolse voorziening Een plek voor leerlingen die tijdelijk niet terecht kunnen op een reguliere school voor voortgezet onderwijs. De leerlingen hebben extra ondersteuning nodig [1].
GGD Gemeentelijke Gezondheidsdienst
GR&S Gezonde Relaties & Seksualiteit
GSA Gezonde School-adviseur
GSC Gezonde School-coördinator
JGZ Jeugdgezondheidszorg
LHBTQ+ Lesbisch, homoseksueel, biseksueel, transgender, queer of andere seksuele- of genderidentiteit
Praktijkonderwijs Een vorm van voortgezet onderwijs voor leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben. De leerlingen worden voorbereid op praktisch en eenvoudig werk, of om verder te leren op het mbo [2].
Sexting Het versturen van seksueel getinte berichten, foto's of filmpjes van jezelf via je mobiele telefoon of tablet. Het woord is afgeleid van de Engelse woorden 'sex' en 'texting' (=berichtje sturen) [3].
Vo Voortgezet regulier onderwijs
Vso Voortgezet speciaal onderwijs
VWS Volksgezondheid, Welzijn en Sport
Zorgadviesteam Elke school heeft een Zorgadviesteam, dat bestaat uit onder andere de zorgcoördinator, de leerplichtambtenaar en de jeugdarts. Het Zorgadviesteam bespreekt de situatie en hulpvraag van de leerling en beoordeelt welke extra begeleiding hij of zij nodig heeft.

Inleiding

De stimuleringsregeling Gezonde Relaties & Seksualiteit binnen het Zevenpuntenplan

Onbedoeld zwanger zijn kan een ingrijpende en emotionele gebeurtenis zijn, zowel op latere als op jongere leeftijd [4, 5]. In Nederland is daarom aandacht voor de preventie van en ondersteuning bij onbedoelde zwangerschappen. Omdat relationele en seksuele vorming al op jonge leeftijd begint, is inzet nodig in het onderwijs op het brede thema relaties en seksualiteit [6]. Dit was aanleiding voor het ministerie van VWS om in het zevenpuntenplan 'Onbedoelde (tiener)zwangerschappen' uit 2018 aandacht te geven aan collectieve preventie in het onderwijs [7, 8]. Het onderwijs heeft een belangrijke en verplichte taak in de voorlichting over seksuele gezondheid en seksuele diversiteit [9]. Schoolbesturen zijn vrij om deze taak zelf in te vullen [10].

Dit onderwijsthema is breder dan alleen het onderwerp onbedoelde zwangerschappen, maar kan ook gaan over onderwerpen als grensoverschrijdend gedrag, seksuele diversiteit, verliefdheid en relaties en seks via internet. In 2019 is de stimuleringsregeling Gezonde Relaties & Seksualiteit (GR&S) gestart. De regeling is gericht op scholen in het primair, voortgezet, (voortgezet) speciaal onderwijs en in het middelbaar beroepsonderwijs (zie Tekstbox 1) [11] en heeft als doel:

"Meer scholen structureel in staat te stellen om hun leerlingen en studenten te vormen tot burgers die verantwoordelijk en respectvol omgaan met hun eigen seksualiteit en die van de ander. De scholen dragen daarmee bij aan het voorkomen van onbedoelde (tiener) zwangerschappen [11]."

Tekstbox 1. Belangrijke begrippen rondom de stimuleringsregeling GR&S

Stimuleringsregeling Gezonde Relaties & Seksualiteit is een regeling vanuit het kabinet die onderdeel is van de aanpak om onbedoelde zwangerschappen te voorkomen. De regeling is erop gericht om scholen die aandacht willen besteden aan gezonde relaties en seksualiteit, te stimuleren en ondersteunen. Binnen elke ronde van de stimuleringsregeling (twee rondes per jaar) is een financiële bijdrage beschikbaar van maximaal €5.000,- per schoollocatie [10]. Meer informatie op www.gezondeschool.nl.

Gezonde School is een programma dat onderwijsprofessionals helpt om een gezonde leefstijl op school vanzelfsprekend te maken. Dit wordt gedaan door te werken aan een gezondheidsthema dat de school zelf kiest. Voorbeelden van thema's zijn: Voeding, Bewegen en sport, Mediawijsheid of Relaties en seksualiteit. Het programma Gezonde School is een samenwerking tussen de PO-Raad, VO-Raad en MBO Raad, het RIVM en GGD GHOR. Binnen het programma is er sprake van een nauwe samenwerking met onder andere GGDen, Thema-instituten, vakverenigingen en maatschappelijke organisaties. Meer informatie op www.gezondeschool.nl.

Gezonde School-adviseurs (GSA) zijn werkzaam voor de GGD. Vanuit deze functie adviseren en begeleiden zij scholen bij de uitvoering van de Gezonde School-aanpak, waar Gezonde Relaties & Seksualiteit onder valt. Per schoollocatie heeft een GSA tot 20 uur advies en ondersteuning beschikbaar. Scholen kunnen dit zelf aanvragen bij de GGD van hun regio.

Gezonde School-coördinatoren (GSC) zijn medewerkers van de school die de stimuleringsregeling aanvraagt, die de regie op zich nemen van de Gezonde School-aanpak, waar Gezonde Relaties & Seksualiteit onder valt. Vaak is dit een docent of maatschappelijk werker. De GSC is ook de contactpersoon binnen de school voor de Gezonde School-aanpak.

Behoefte aan onderzoek naar ervaringen met stimuleringsregeling GR&S

De stimuleringsregeling beoogt dat scholen meer en structureel aandacht besteden aan het thema relationele en seksuele vorming: van het verbeteren van educatie en het creëren van een veilig schoolklimaat tot het organiseren van externe ondersteuning en het verankeren van relationele en seksuele vorming in het schoolbeleid [11]. Gezonde School (zie Tekstbox 1) voert de stimuleringsregeling uit [12]. Jaarlijks houdt Gezonde School een vragenlijstonderzoek onder de scholen die subsidie hebben ontvangen. Dit geeft inzicht in de activiteiten en hoe vaak deze worden gebruikt binnen de stimuleringsregeling.

Als onderdeel van de monitor onbedoelde (tiener) zwangerschappen heeft het ministerie van VWS het RIVM gevraagd verdiepend kwalitatief onderzoek te doen. Het RIVM heeft ervoor gekozen om daarbij te focussen op ervaringen met de stimuleringsregeling GR&S binnen het voortgezet- en voortgezet speciaal onderwijs.

Dit onderzoek geeft meer informatie over meningen, behoeften en motivaties van GSC's, GSA's en v(s)o docenten die werken bij scholen die subsidies hebben ontvangen vanuit de stimuleringsregeling GR&S. Hiervoor is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd:

Wat zijn de ervaringen binnen het vo en vso met de stimuleringsregeling "Gezonde Relaties & Seksualiteit" ten aanzien van educatie, het schoolklimaat en inbedding in het schoolbeleid?

In deze factsheet worden de resultaten van dit onderzoek beschreven. Allereerst beschrijven we de gebruikte methode. Daarna komen de ervaringen van GSC's, GSA's en v(s)o docenten aan bod. Tot slot wordt in een beschouwing ingegaan op de resultaten en worden suggesties gegeven om beleid te verbeteren. Deze kwalitatieve factsheet is onderdeel van de monitor onbedoelde (tiener)zwangerschappen. Parallel hieraan is ook een derde cijferoverzicht gepubliceerd [13].

Methode

Hieronder komen de gevolgde onderzoeksmethoden aan bod. Eerst voor GSA's en GSC's, gevolgd door v(s)o docenten.

1. GSA's en GSC's

Er zijn focusgroepen gehouden met GSA's en GSC's van maart tot en met mei 2022. Deze homogene focusgroepen (apart voor GSA's en GSC's) zijn gevormd met deelnemers uit verschillende Nederlandse regio's. Homogene focusgroepen kunnen ruimte creëren om vrijuit te spreken over eigen ervaringen en stimuleren diepgang in de discussie. GSA's zijn geworven via medewerkers van Gezonde School via een oproep in de Gezonde School-groep op het interne forum van de GGD GHOR Nederland (kennisnet). Ook is er een oproep gedaan tijdens reguliere overleggen voor GSA-contactpersonen. GSC's zijn geworven via een oproep van de MBO Raad[1] aan alle scholen die deelnemen aan de stimuleringsregeling. Aanmelden kon via een aanmeldlink, waarna de onderzoekers contact opnamen voor aanvullende informatie en het plannen van een focusgroep.

De focusgroepen zijn gehouden aan de hand van een vooropgestelde gesprekshandleiding. Bij de GSA focusgroepen was het doel inzicht te krijgen in hoe zij te werk gaan om scholen te ondersteunen en hoe zij dit ervaren. De volgende onderwerpen stonden centraal: (1) educatie vanuit de stimuleringsregeling, (2) veilig schoolklimaat, (3) schoolbeleid, (4) samenwerking met GSC's en (5) scholing van GSA's. In de focusgroepen met GSC's was het doel inzicht te krijgen in hoe zij de stimuleringsregeling GR&S inzetten op hun school en welke effecten dat heeft gehad. Onderwerpen die centraal stonden in de focusgroepen met GSC's waren: (1) inzet stimuleringsregeling, (2) huidig schoolbeleid, (3) kwetsbare groepen, (4) grensoverschrijdend gedrag, (5) toekomstig schoolbeleid, (6) samenwerking met GSA's en (7) scholing van GSC's.

2. Docenten

Onder docenten zijn van mei tot en met juli 2022 semi-gestructureerde interviews gehouden. Er is gekozen voor interviews omdat docenten erg verschillen in hun vakgebied. Individuele interviews bieden de ruimte dieper in te gaan op onderwerpen en persoonlijke ervaringen. Docenten zijn geworven via oproepen op de websites en LinkedIn-pagina's van Gezonde School en Rutgers (seksuelevorming.nl). Daarnaast is een oproep gedaan via de nieuwsbrief van de VO-raad. Docenten mochten meedoen als zij betrokken waren bij relationele en seksuele vorming op school.

Er is een interviewleidraad opgesteld waarbij de volgende onderwerpen centraal stonden: (1) interventies en activiteiten vanuit de stimuleringsregeling, (2) effect van interventies op leerlingen, (3) veilig schoolklimaat, (4) grensoverschrijdend gedrag en (5) verbeterpunten.

3. Uitvoering

De gesprekken voor de focusgroepen en de interviews zijn online via Microsoft Teams afgenomen. Alle deelnemers hebben vooraf toestemming gegeven dat ze aan het gesprek deelnamen en dat het gesprek werd opgenomen. Na de afronding van de factsheet zijn de opnames verwijderd. De focusgroepen duurden gemiddeld 90 minuten. De interviews duurden tussen de 30 en 60 minuten.

De opnames van de interviews en focusgroepen zijn woordelijk uitgetypt. De onderzoekers die aanwezig waren bij het interview of de focusgroep, hebben de verslagen open gecodeerd met behulp van MAXQDA, een programma om kwalitatieve data thematisch te analyseren. De open codes zijn gecontroleerd door een andere onderzoeker die niet aanwezig was bij het interview of de focusgroep. Indien er verdeeldheid was over de gebruikte coderingen, is overlegd totdat consensus werd bereikt. Indien nodig zijn codes samengevoegd of verwijderd (axiaal coderen). Na deze fase hebben de onderzoekers verkend wat de belangrijkste overkoepelende categorieën en thema's waren die antwoord geven op de onderzoeksvragen (thematische analyse). Aan de hand van deze thema's zijn de resultaten uitgewerkt.

1 Hoewel mbo scholen niet zijn geïncludeerd in dit onderzoek, zijn de contactpersonen van de MBO Raad in het bezit van de lijst met alle scholen die deelnemen aan de stimuleringsregeling.

Resultaten

In totaal hebben 9 GGD-medewerkers deelgenomen, verdeeld over twee focusgroepen. Allen zijn werkzaam als GSA of een soortgelijke functie, vanuit in totaal 8 verschillende GGD-regio's. Zij geven advies aan zowel vo- als vso-scholen. Daarnaast zijn er drie focusgroepen gehouden met in totaal 10 GSC's. De GSC's zijn werkzaam bij scholen van het vso (n=5), vo (n=3, allen vmbo), praktijkonderwijs (n=1) en de bovenschoolse voorziening (n=1), verspreid over Nederland. Als laatste zijn in totaal 12 docenten geïnterviewd, werkzaam bij scholen van het vo (n=6, zowel vmbo, vmbo/havo als vmbo/havo/vwo), vso (n=3) en praktijkonderwijs (n=3), verspreid over het land. De docenten geven verschillende vakken, zoals biologie, burgerschap, maatschappijleer, filosofie, leefstijl of Nederlands en hebben allemaal ervaring met lessen over relationele en seksuele vorming.

Uit de thematische analyse van deze focusgroepen en interviews zijn zeven thema's naar voren gekomen: (1) inzet van de stimuleringsregeling, (2) onderwijs vanuit de stimuleringsregeling Gezonde Relaties & Seksualiteit, (3) competenties en rollen, (4) gevoeligheid rondom relaties en seksualiteit, (5) kwetsbare groepen, (6) een veilig schoolklimaat en (7) schoolbeleid en toekomstplannen. Elk thema is hieronder verder beschreven aan de hand van subthema's.

Thema 1. Inzet van de stimuleringsregeling

Meer aandacht voor relationele en seksuele vorming na inzet van de stimuleringsregeling

De meerderheid van zowel de GSC's als docenten van het v(s)o geeft aan dat scholen vóór de introductie van de stimuleringsregeling alleen aandacht besteedden aan seksuele vorming tijdens het vak biologie. Zij gaven ook regelmatig aan dat het aanbod van verschillende lesmaterialen voor dit onderwerp beperkt was en dat de focus vooral lag op uit boeken leren. Een aantal GSC's is van mening dat dit niet genoeg is, omdat het niet goed werkt om sociale vaardigheden die nodig zijn voor gezonde relaties en seksualiteit alleen uit een boek te leren. Bijna unaniem is er dan ook zowel door docenten als GSC's een groot verschil ervaren in de situatie voor en na de inzet van de stimuleringsregeling. Zo is er meer aandacht voor relationele en seksuele vorming op school. Ook worden de lespakketten vanuit de stimuleringsregeling door leerlingen beter ontvangen. Eén docent geeft aan dat de stimuleringsregeling wel is toegekend, maar nog moet worden ingezet op school waardoor er dus nog niks van te merken is.

Docenten van het vso geven vaker dan de docenten van het vo aan dat er ook vóór de stimuleringsregeling al veel werd gedaan op school rondom het onderwerp gezonde relaties en seksualiteit. Het zit vaak ingebed in het rooster door middel van een wekelijkse les, in een lesprogramma van een aantal weken of als onderdeel van een algemeen vak zoals burgerschap.

> *"Ik heb al in veel werkgroepen gezeten rondom dit thema, ook met reguliere vo-scholen, en vergeleken met hen doen wij echt héél veel. Reguliere vo-scholen zeggen 'we moeten het proppen in de biologielessen en daar zitten twee lesjes over voortplanting en daar is het mee gedaan'. Wij doen iedere week seksuele voorlichting, iedere week staat dat op ons rooster." (docent vso)*

Veel scholen die voor het eerst aan de slag gaan met de stimuleringsregeling hebben volgens GSA's behoefte aan sturing of voorbeelden, omdat ze niet goed weten waar ze moeten beginnen met het inbedden van het thema gezonde relaties en seksualiteit in het onderwijs.

Besteding van de stimuleringsregeling lijkt niet altijd duidelijk en verdient maatwerk

De stimuleringsregeling kan op verschillende manieren worden besteed en is vaak maatwerk. Voor educatie worden veel verschillende interventies genoemd: lesmethodes zoals *Kriebels in je Buik*, interactieve spellen zoals *Can You Fix It?*, anatomiemodellen, anticonceptie koffers en theatergroepen. Ook worden er soms gastlessen gegeven, bijvoorbeeld vanuit het Jongeren Informatie Punt of de GGD. De meeste GSC's en docenten geven aan een lesmethode aan te schaffen en die aan te vullen met andere zaken zoals spellen of theatergroepen. De lesmethode kan namelijk makkelijker structureel ingebed worden in de leerjaren. Vaak wordt in de tweede klas begonnen met de lesmethode en wordt deze in de bovenbouw afgebouwd of niet meer gegeven. Een deel van de scholen geeft aan hiermee te worstelen omdat sommige leerlingen in de bovenbouw geen biologie meer in hun vakkenpakket hebben. Vooral op het vso worden de lessen over gezonde relaties en seksualiteit daarom vaak ingebed in het vak Burgerschap, wat iedereen op school krijgt, en in de mentorlessen.

Een aantal scholen zet een deel van de stimuleringsregeling in om het personeel te trainen in lesgeven over gezonde relaties en seksualiteit. Soms gaat dit om trainingen over hoe bepaalde activiteiten vanuit Gezonde School kunnen

worden ingezet, zoals het *Vlaggensysteem*. Andere keren zijn het algemene trainingen voor docenten om draagvlak te creëren onder docenten of ter deskundigheidsbevordering. Deze trainingen worden vooral gegeven door de GGD, maar soms ook door andere partijen zoals Veilig Thuis (over seksueel geweld) of het anti-discriminatie bureau (rondom LHBTQ+).

Over de besteding van het beschikbare budget lopen de ervaringen van GSC's uiteen. Sommige scholen besteden het geld aan de urenverantwoording van de GSC, waarbij dat bedrag vaak snel oploopt en er weinig overblijft voor andere activiteiten. Scholen die het geld alleen aan activiteiten opmaken, hebben vaak nog geld over en weten soms niet goed wat ze daarmee nog kunnen doen. Verschillende deelnemers veronderstellen dat maar een beperkt deel van het budget kan worden gebruikt voor niet-erkende activiteiten (zie Tekstbox 2). Vooral vso-scholen noemen vaak dat het jammer is dat maar een deel van het budget beschikbaar is voor de niet-erkende activiteiten zoals theater. Deze vormen werken vaak juist beter bij de doelgroep. De limiet van €500 waar deze deelnemers op doelen is echter alleen gesteld op bewezen themagerelateerde activiteiten (zie Tekstbox 2), en dus niet op niet-erkende activiteiten zoals theater. Een deel van de GSA's die hier niet van op de hoogte zijn, geeft aan dat ze weleens een omweg zoeken, bijvoorbeeld door een erkende interventie te kopen, zodat ze vervolgens een niet-erkende activiteit kunnen aanschaffen.

"Deze [de stimuleringsregeling, red.] is vooral gebruikt voor mijn uren om alles op te zetten. Ik ben gaan kijken welke materialen bij onze leerlingen passen. We hebben hierna ook materialen aangeschaft zoals 'Lang Leve de Liefde', spelmaterialen, voorlees-kisten en voorbeeldkisten. Er is nu een aanbod van diverse middelen. Dat is heel erg fijn." (docent vso)

"Dat heb ik altijd lastig gevonden: dit gaat in het begin over onbedoelde tienerzwangerschappen en we weten door alle onderzoeken wie er vooral veel zwanger raken. En dan zijn er uiteindelijk allemaal interventies die dan door de speciaal onderwijsscholen tóch weer aangepast moeten worden voor hun doelgroep omdat ze het anders niet kunnen laten vergoeden. Natuurlijk kunnen we allemaal creatief boekhouden, dat weet ik allemaal. Maar dat blijf ik een beetje een kromme insteek vinden. Dit is de doelgroep, daar heb je materiaal voor nodig wat misschien niet altijd erkend is, en dat mag je dan niet aanschaffen." (GSA)

De coronapandemie heeft effect gehad op het aantal aanvragen voor de stimuleringsregeling. GSA's gaven aan dat er in de eerste twee subsidierondes minder animo was. Daarnaast hadden scholen die wel in deze periode de stimuleringsregeling gebruikten moeite om het onderwerp gezonde relaties en seksualiteit goed in te vullen en de lessen online aan te bieden.

"Vooral de eerste twee rondes van de stimuleringsregeling, dat was toen corona nog volop aanwezig was. En dat heeft er destijds wel voor gezorgd dat scholen even andere prioriteiten hadden of de leerlingen zelfs niet eens naar school konden. Je merkt wel dat ondanks dat die regeling voor scholen destijds is verlengd, dat bij een aantal scholen het nog niet goed geborgd is omdat ze pas veel later bezig zijn geweest." (GSA)

Tekstbox 2. Aanpak van GSA's

GSA's lichten toe dat ze vaak contact hebben met de school zodra scholen de stimuleringsregeling toegekend krijgen. De GSA's schetsen dan een beginsituatie: wat doet de school al op het gebied van gezonde relaties en seksualiteit, in welke lessen komen deze onderwerpen aan bod en hoe ziet de doelgroep eruit. Ook gaan de GSA's na welke behoeften de school heeft en hoe de docenten zich opstellen ten opzichte van het thema. Vanuit daar laten de GSA's de school zien wat er mogelijk is met de stimuleringsregeling en adviseren zij hoe de school deze optimaal kan inzetten voor de doelgroep. De GSA's wijzen altijd op de erkende activiteiten, omdat een onafhankelijke erkenningscommissie heeft vastgesteld dat deze activiteiten voldoen aan de kwaliteitscriteria [14]. Naast erkende activiteiten kunnen scholen het geld besteden aan andere zaken zoals de inzet van theatergroepen of gastsprekers (ook wel niet-erkende activiteiten), het trainen van het personeel of het betalen van de uren van de GSC. Voor bewijsbare thema-gerelateerde activiteiten, zoals de aanschaf van extra biologie lesmateriaal, is er een restrictie van €500 en de voorwaarde dat een erkende activiteit wordt ingezet [15]. De GSA's kijken vooral wat er goed past bij de school en de leerlingen. Ook kunnen GSA's helpen om de activiteiten in het schoolbeleid in te bedden.

Groot aanbod aan interventies, maar niet altijd toereikend

Het aanbod van zowel erkende als niet-erkende interventies is uitgebreid en wordt ook steeds groter, maar de vindbaarheid hiervan kan beter volgens de deelnemers. GSA's geven aan dat er verbeteringen zijn doorgevoerd, onder andere door een lijst van beschikbare Gezonde School-activiteiten op de website van Gezonde School. Deze gebruiken ze zelf ook om scholen te adviseren. Docenten en GSC's lijken deze lijst lastiger te kunnen vinden of gebruiken, en geven vaak aan veel tijd en moeite kwijt te zijn om geschikte activiteiten te vinden. Zij geven ook aan dat het soms lastig is om activiteiten te vinden die goed passen bij de doelgroep van de school, vooral voor het vso. Veel activiteiten zijn te talig (bevatten te veel tekst), wat niet werkt voor deze leerlingen. De school moet dan zelf nog uitzoeken hoe de activiteiten wél ingezet kunnen worden, bijvoorbeeld met aanpassingen.

Keuzes voor bepaalde activiteiten worden bijna altijd in samenspraak met meerdere docenten bepaald, soms in de vorm van een werkgroep. Belangrijke aspecten waar rekening mee wordt gehouden zijn de doelgroep, ofwel het type leerlingen. Dat geldt ook voor belangrijke thema's die binnen de school spelen en waaraan nu nog niet veel aandacht wordt besteed, bijvoorbeeld genderdiversiteit of sexting.

Positieve ervaringen met de stimuleringsregeling, maar ook tekortkomingen

Over het algemeen zijn de ervaringen met de stimuleringsregeling positief. Verschillende deelnemers geven aan dat de stimuleringsregeling scholen een boost heeft gegeven om met het onderwerp gezonde relaties en seksualiteit aan de slag te gaan en het structureel in te bedden in het schoolbeleid. Dit zorgt ook voor meer bewustwording binnen de school, vooral onder docenten.

> *"Ik denk dat de stimuleringsregeling een hele grote bijdrage heeft geleverd aan het juist wel structureel in gaan zetten: nu echt de mogelijkheid met een aantal uren begeleiding en een financieel bedrag, dat scholen daardoor echt het gevoel hebben 'nu kunnen we na een jaar echt ernaar streven het zo goed mogelijk neer te zetten'. En niet voor een jaar, maar voor altijd. Ik denk echt dat de stimuleringsregeling daar heel erg aan bijgedragen heeft." (GSA)*

Er wordt ook een aantal tekortkomingen en verbeterpunten genoemd. Zo geven sommige GSC's aan vooraf terughoudend te zijn geweest om de stimuleringsregeling aan te vragen. Ze hadden de indruk dat het veel administratief werk zou opleveren en dat het een vereiste is om een Gezonde School-certificaat te behalen[2] om aan de gang te gaan met de stimuleringsregeling. GSA's herkennen deze terughoudendheid en noemen nog een aantal andere tekortkomingen. Zo moet er een initiatiefnemer in de vorm van een GSC beschikbaar zijn die graag met het onderwerp aan de slag wil en hier ook tijd voor krijgt. Soms is de directie heel enthousiast, maar kan er geen geschikte GSC gevonden worden. Daarnaast zijn er verbeterpunten genoemd die wat breder getrokken kunnen worden naar seksuele vorming op school in het algemeen. Zo geven GSC's en GSA's aan dat het lastig blijft om een open sfeer rondom gezonde relaties en seksualiteit te creëren wanneer niet alle leerkrachten zich aan het onderwerp willen wagen of zich er oncomfortabel bij voelen.

Tegelijkertijd is het ook een uitdaging dat middelbare scholen vaak groot zijn. Zo noemt een van de GSA's dat ze trainingen voor scholen het liefst organiseren voor 25 tot 30 docenten per training, maar dat sommige scholen wel 100 docenten hebben. Het is dan heel lastig om iedereen goed mee te krijgen om een veilige sfeer neer te zetten rondom het onderwerp. De 20 uur begeleiding die GSA's per school kunnen aanbieden zijn dan soms ook niet toereikend volgens GSA's.

2 Het vignet Gezonde School is een kwaliteitskeurmerk voor scholen die werken aan een betere gezondheid van hun leerlingen. Na het behalen van minimaal één themacertificaat mag een school zich gedurende drie jaar een Gezonde School noemen. Meer informatie op www.gezondeschool.nl/voortgezet-onderwijs/behaal-vignet-gezonde-school.

Thema 2. Onderwijs vanuit de stimuleringsregeling Gezonde Relaties & Seksualiteit

Veel variatie tussen inhoud interventies en overige activiteiten

De GSC's belichten dat relationele en seksuele vorming in meerdere leerjaren terugkomt en verschillende vakdocenten het aanbieden. Voor de jongste leerlingen, in de brugklas of in het tweede leerjaar, zijn de onderwerpen die in de interventies aan bod komen wat laagdrempeliger. Denk aan de gevaren van internet, het eigen lichaam, hygiëne en dat het niet vreemd is als je aan je eigen lichaam zit. Sexting, hoe je verkering vraagt, wat de grenzen zijn en wanneer je 'stop' zegt zijn onderwerpen die gekozen worden voor oudere leerlingen. Docenten en GSC's noemen naast de inzet van lespakketten de inzet van theater. De ervaringen hiermee zijn positief. Vaak worden theaterstukken gevolgd door een gesprek over de onderwerpen met kleine groepjes leerlingen. Dat gebeurt soms met de acteurs erbij of door rollenspellen met kleine groepjes leerlingen te doen. De docenten noemen ook gastlessen door externe partijen zoals de politie. Ze geven aan dat ze voor anderstaligen aangepast materiaal gebruiken en voor leerlingen van het praktijkonderwijs of vso op zoek gaan naar meer beeldend materiaal. Naast de inzet van interventies uit de stimuleringsregeling noemen de docenten en GSC's overige activiteiten over dit onderwerp. Voorbeelden zijn de organisatie van Paarse Vrijdag[3] en de opzet van een Gender and Sexuality Alliance om uit te stralen dat alle jongeren met een diverse seksuele geaardheid erbij horen op school.

Bewustwording en openheid van leerlingen neemt volgens docenten toe

Docenten en GSC's benoemen dat de seksuele ontwikkeling sterk per kind verschilt. Dit kan volgens sommigen een verklaring zijn voor het verschil in betrokkenheid van leerlingen bij de lessen over relationele en seksuele vorming. Sommige leerlingen zijn nog helemaal niet bezig met het onderwerp en anderen zijn al seksueel actief en zoeken veel op internet op. Docenten merken op dat veel jongere leerlingen geen idee hebben van seksualiteit, wat kan wel, wat kan niet, wat mag wel en wat niet. Ze geven ook aan dat veel leerlingen de lessen heel interessant vinden. Dan gaat het niet alleen om de theorie uit biologieboeken, maar ook om tips zoals hoe je met een ander het gesprek begint over seks. Wat het effect is van de lessen op leerlingen is niet altijd goed te bepalen. Over het algemeen merken docenten op dat de lessen leiden tot meer bewustwording over het feit dat andere jongeren soms ook worstelen met vragen over seksualiteit en relaties. Hierdoor ontstaan vaak open gesprekken, vinden jongeren steun bij elkaar en durven ze bij problemen of vragen een beroep op docenten te doen.

> *"Bij mij in de les is het ook echt zo dat ze alles durven te vragen. Dat gaat ook niet meer anoniem. In de eerste twee lessen durven ze niks en dan gaat het via chatten. Dan hebben we een anonieme chat waar ze inderdaad na schooltijd dingen in kunnen zetten. En na de derde les wordt de chat niet meer gebruikt en wordt alles zo in de klas gevraagd." (docent vo)*

Een ander punt dat GSC's inbrengen zijn eigen ervaringen van de leerlingen. Het gebeurt wel eens dat na afloop van de lessen jongeren aan docenten vertellen over onveilig seksueel gedrag onderling of in de gezinssituatie. Docenten geven aan dat ze hier zorgvuldig mee omgaan en indien nodig hulpverleners inschakelen.

Een open en veilige sfeer zijn behulpzaam bij de lessen op school

Er zijn verschillende factoren genoemd die helpen om de lessen over relationele en seksuele vorming vorm te geven. GSC's noemen dat het in deze lessen helpt om in kleine groepjes te werken met jongens en meisjes apart. Hierdoor durven leerlingen zich wat gemakkelijker te uiten. Docenten zeggen vaak dat het helpt om het onderwerp luchtig te starten met een inleidend gesprekje en dan later wat meer de diepte in te gaan. Ook geven docenten aan dat het belangrijk is om tien minuten voor het einde van de les te stoppen zodat leerlingen nog even kunnen napraten. Daarnaast zijn volgens docenten belangrijke factoren voor onderwijs op dit thema hun betrokkenheid bij de leerlingen, laagdrempelig benaderbare docenten en een goede sfeer op school. Ze noemen daarbij dat hun eigen openheid en het delen van sommige eigen ervaringen belangrijk zijn voor een open sfeer in de klas.

> *"Ik denk dat je heel open moet kunnen zijn, maar ook wat deelt van jezelf. Niet dat je dan vertelt hoe het er allemaal aan toe gaat, maar dat je wel ook wat wilt delen. En ook het gesprek kan aangaan. Maar ook veiligheid is heel belangrijk in de lessen, vind ik. Dat zijn wel de belangrijkste dingen." (docent vo)*

3 Een dag waarop de hele school zijn steun aan seksuele diversiteit laat zien door paarse kleren te dragen.

Thema 3. Competenties en rollen

Belangrijke rollen binnen het schoolteam

Een belangrijk aspect binnen relationele en seksuele vorming op school is de rol die leden van het schoolteam vervullen. Hoewel het docenten zijn die de les geven en zich open opstellen voor leerlingen, geven zowel docenten als GSC's aan dat mentoren ook een belangrijke rol hebben. Mentoren staan over het algemeen dichterbij de leerling en zijn niet altijd bezig met lesgeven. Dit biedt ruimte om een gesprek aan te gaan en verlaagt de drempel voor leerlingen om met vragen of problemen te komen. Ook beschikken veel scholen over een vertrouwenspersoon. Sommige scholen hebben interne samenwerkingen opgezet: denk aan leerlingenbegeleiders, orthopedagogen en zorgcoördinatoren. Hierdoor kan, wanneer nodig, de juiste persoon de juiste hulp bieden en weet men elkaar onderling snel te vinden.

> *"We hebben ook een leerling ondersteuner en die is er altijd. Leerlingen weten dat ze daar binnen mogen lopen en dat, als ze daar met een probleem komen, dat ze daar gegarandeerd met de oplossing de deur uitgaan. En dat helpt heel erg om te weten: 'er is altijd iemand voor mij'. (...) Daarnaast zijn er ook vertrouwenspersonen die heel toegankelijk zijn. Dat zijn ook lesgevende docenten, dus dan weten de leerlingen ook dat ze daar naartoe kunnen." (GSC)*

Competenties van docenten belangrijk voor goede relationele en seksuele vorming

Verschillende competenties zijn belangrijk wanneer er lessen over het thema worden verzorgd, aldus docenten. De meest genoemde competentie is openheid. Docenten vinden het erg belangrijk om open te zijn richting de leerlingen en ook iets te delen over zichzelf. Hierbij is het wel van belang om ook de eigen grenzen te bewaken: leerlingen hoeven niet alles te weten wat in de privésfeer van de docent speelt. De docenten die deelnamen aan de interviews benoemen allen affiniteit te hebben met het onderwerp en geen moeite te ervaren met openheid. Wel geven zij aan dat er ook collega's zijn die lessen verzorgen over relationele en seksuele vorming die dit lastiger vinden. Andere belangrijke competenties zijn empathisch vermogen, betrokkenheid, het creëren van een veilige sfeer en de daaraan verbonden vertrouwensband met de leerlingen. Daarnaast geven docenten aan dat ze het belangrijk vinden om elkaar op te vangen wanneer collega's zich niet of minder prettig voelen bij het lesgeven over seksualiteit of leerlingen te kunnen doorverwijzen naar een collega docent wanneer zij daar behoefte aan hebben.

> *"Ik denk dat het heel erg uitmaakt hoe je als docent er ook in staat. Wat ik bij mijn lessen wel terugkreeg was dat de leerlingen echt een beetje verbaasd waren hoe ik er mee om ga, hoe ik alles benoem en hoe ik alles maar zeg en alles bespreekbaar maak. Daardoor komen ze zelf ook wel dat ze er wat makkelijker over praten." (docent vso)*

Op sommige scholen hebben docenten een training gehad of krijgen ze die binnenkort als ondersteuning van het lesgeven over relationele en seksuele vorming. Docenten geven aan dat een training hen helpt om het onderwerp aan te snijden door handvatten en hulpmiddelen toegereikt te krijgen. Maar voor sommige docenten blijft de vertaalslag naar de klas, in vergelijking tot de training onder gelijkgestemden, wat lastig. Vanuit de GSC's wordt aangegeven dat het goed zou zijn om elk jaar een training aan te bieden, zodat het onderwerp opgefrist wordt en bespreekbaar blijft.

> *"Ik denk dat dat heel belangrijk is, dat er bijvoorbeeld jaarlijks ook een training is. Dat het even weer wordt opgefrist. Dat je zegt van 'wij als team hebben daarvoor gekozen en we willen dit bespreekbaar houden'. We hebben het geborgd in onze leerlijn, maar als collega's onderling... dat het weer even wordt opgefrist. Ik denk dat dat ook heel goed is. Dat is met heel veel onderwerpen natuurlijk zo, maar dit is toch wel een heel gevoelig onderwerp. Het vraagt ook iets van jezelf." (GSC)*

Samenwerking is waardevol

De aanpak van de GSA, zoals uitgelegd in Tekstbox 2, kan bijdragen aan een goede start van de inzet van de stimuleringsregeling. Een ander belangrijk onderdeel van de aanpak van GSA's is dat ze scholen van trainingen kunnen voorzien over gezonde relaties en seksualiteit. Zo bieden ze vaak als eerste een trainingssessie aan, het liefst aan alle docenten, met de basismodule over hoe het is om deze lessen te geven en hoe belangrijk het is dat de hele school erachter staat. Ook kan er 'coaching on the job' plaatsvinden voor docenten die het lastig vinden om een dergelijke les te geven. Verder zijn er aparte trainingen gericht op specifieke Gezonde School-activiteiten en hoe deze kunnen worden ingezet. GSA's proberen betrokken te blijven bij de school om te kijken of de lessen inderdaad structureel worden gegeven en hoe het de docenten afgaat. Zo kan er op een laagdrempelige manier hulp geboden worden als het niet goed lijkt te gaan. Zowel GSA's als docenten ervaren dat de lijntjes tussen scholen en de GGD korter worden door de stimuleringsregeling, wat als prettig wordt gezien.

Naast de samenwerking met de GGD en interne partijen binnen scholen, hebben de GSC's en docenten nog veel andere partijen genoemd. Sommige partijen zijn betrokken voor gastlessen of voorlichting op school, zoals theatergroepen, gastsprekers of jongerenwerkers vanuit de gemeente. Daarnaast zijn er partijen die worden ingeschakeld als er bijvoorbeeld problemen zijn met een leerling. Afhankelijk van de situatie kunnen dit bijvoorbeeld zijn het JGZ, Centrum Seksueel Geweld of de jeugdagent. Ouders worden vaak niet alleen bij deze situaties betrokken, maar ook bij andere aangelegenheden omtrent het thema. Denk aan thema-avonden die scholen organiseren over verschillende onderwerpen zoals sexting. Rondom ontwikkelingen of verbeteringen op het gebied van LHBTQ+ wordt vaak de samenwerking met COC Nederland[4] genoemd.

Thema 4. Gevoeligheid rondom relaties en seksualiteit

Soms terughoudendheid bij docenten

Zowel GSA's, GSC's als docenten gaven aan soms te merken dat er bij sommige docenten weerstand is rondom het lesgeven over relationele en seksuele vorming. Deze weerstand heeft verschillende oorzaken. Zo noemen enkele GSC's de toegenomen werkdruk onder docenten. De lessen over dit onderwerp staan niet op zichzelf: het roept veel op en er komt veel bij kijken op het gebied van sociaal welbevinden van de leerlingen. Docenten houden de lessen op dit thema dan af of schuiven het vooruit. Verschillende docenten zeggen dat soms de geloofsovertuiging van collega-docenten een rol speelt en dat het lastig is om daar met hen over te praten. Tot slot noemt een GSA de handelingsverlegenheid en een onveilig gevoel bij docenten die het ongemakkelijk vinden om bijvoorbeeld met meisjes van 16 jaar over seksualiteit te praten.

> *"...en zeker niet als er maatschappelijke problemen zijn zoals nu[5], het is zo'n kwetsbaar punt soms. Ik heb een school die bijvoorbeeld veel jongens kent, een vmbo-school. Leerkrachten gaan niet met meisjes alleen het gesprek aan, er moet altijd een andere, vrouwelijke docent bij zijn. Er is zo veel angst onder leerkrachten dat ze beschuldigd worden." (GSA)*

Enige weerstand bij ouders

Docenten geven aan dat het onderwerp in wisselende mate weerstand oproept bij ouders. Een enkele docent noemt dat het totaal geen probleem is, anderen geven aan dat het contact erover met ouders best lastig kan zijn. Een GSC noemt dat aan ouders wordt gevraagd om thuis over het onderwerp met hun kinderen te praten. Dat blijkt soms lastig voor ouders met een andere culturele of religieuze achtergrond. Ook zijn er ouders die niet willen dat leerlingen deze lessen volgen. Als compromis worden dan soms de lessen in aparte meiden- en jongensgroepen gegeven. Andere ouders denken dat hun kind nog lang niet toe is aan les over dit onderwerp, terwijl de docenten soms merken dat leerlingen verder in hun seksuele ontwikkeling zijn dan ouders doorhebben. Een docent merkt op dat als je ouders op een goede manier informeert en betrekt, de mening van de ouders kan veranderen en ze het juist waarderen dat er lessen over worden aangeboden. Verschillende docenten noemen in het bijzonder dat het onderwerp homoseksualiteit wel eens weerstand oproept. Geloof of culturele achtergrond spelen hierin een rol.

> *"Wij zijn ook een school waar eigenlijk een homoseksueel iemand niet uit de kast durft te komen, ook niet iemand die de genderidentiteit wil veranderen of iets anders. Dat is een beetje het dorpse aan ons: het is wel vreemd als je anders bent. Terwijl er genoeg leerlingen zijn waarvan ik denk hey, daar is iets mee. Die wil iets kwijt maar durft het niet omdat er toch wel binnen onze school en binnen de groep leerlingen een hoop taboe op ligt. En ook bij ouders. Ouders vinden het ook heel lastig." (docent vo)*

Lastig onderwerp voor leerlingen

Docenten benoemen dat het soms lastig is om alle leerlingen mee te krijgen en te motiveren om mee te doen met de lessen. Zo merken ze op dat leerlingen zich soms schamen om over het onderwerp te praten. Ze vinden de lessen ongemakkelijk en durven niet hun mening te geven. Andere leerlingen reageren juist heel stoer. Een docent merkt op dat leerlingen zich soms ook lijken te schamen om het thuis over seksualiteit te hebben.

4 COC Nederland komt op voor de belangen van lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen, trans- en intersekse personen (LHBTI's).
5 De gesprekken zijn halverwege 2022 gevoerd, nadat in het begin van het jaar onder andere het seksueel grensoverschrijdend gedrag binnen The Voice of Holland naar voren kwam.

"Heel veel leerlingen kunnen dat thuis niet, bijvoorbeeld [door] schaamte. Wat ik ook zeg van 'je hebt het nooit eens geprobeerd om het erover te hebben', maar er blijft dan toch zo'n muur van: nee dat is niet iets wat ik met mijn ouders kan bespreken. Terwijl ze het nooit hebben geprobeerd. Wie weet zijn de ouders wel heel toegankelijk ervoor. Soms voel ik wel, hoe moet ik het zeggen… heel veel verantwoordelijkheid op mijn schouders. Dat ik denk van 'jeetje moeten ze dit van mij als eerste horen als docent'." (docent praktijkonderwijs)

Docenten benoemen nog andere redenen waarom relationele en seksuele vorming soms een lastig onderwerp is voor leerlingen. Zo krijgen sommige leerlingen vanuit huis of vanuit hun geloof mee dat het niet gepast is om over seks te praten. Los van geloof noemen docenten de soms conservatieve houding van leerlingen als een belemmering, bijvoorbeeld over homoseksualiteit. Die maakt ook dat andere leerlingen zich stilhouden. Soms heeft de cultuur van de straat en het machogedrag dat daarbij hoort invloed. Leerlingen nemen het gedrag dat ze op straat vertonen mee het lokaal in en zetten het daar voort. Daarnaast noemt een docent de sociale omgeving van leerlingen die gaan werken in praktische beroepen, waar soms weinig ruimte is voor homoseksualiteit.

"Dat meisjes lesbisch zijn is oké. Dat jongens homoseksueel zijn is taboe, is eigenlijk niet geaccepteerd. Dat past niet in het beeld van de jongens, die veel meer macho is. De leefwereld is op de vrachtwagen werken, of op de boerderij en in het weekend of 's avonds in de keet bier drinken met de jongens. Dit is eigenlijk niet zoals je het zou willen." (docent praktijkonderwijs)

Thema 5. Kwetsbare groepen

Grote verschillen tussen kwetsbare groepen

Docenten en GSC's, vooral van het vso en het praktijk-onderwijs, benoemen verschillende kwetsbare groepen die (extra) aandacht nodig hebben op het gebied van relaties en seksualiteit. Welke groepen dit betreft verschilt per school. Het kunnen leerlingen zijn met een licht verstandelijke beperking, autisme, gedragsproblemen of (zeer) moeilijk lerende kinderen. De cognitieve ontwikkeling, seksuele ontwikkeling en de kennis over seksualiteit tussen deze groepen kan erg verschillen.

Docenten en GSC's geven aan dat ook leerlingen van wie Nederlands niet hun eerste taal is, soms extra aandacht nodig hebben. Niet altijd alleen vanwege de taal, maar ook door de cultuurverschillen die kunnen bestaan op het gebied van seksualiteit en relaties tussen het land van herkomst en Nederland; de verschillen in normen en waarden. De thuissituatie heeft op verschillende terreinen invloed. Zo kan het zijn dat er vanuit thuis geen begeleiding is over relaties en seksualiteit, dat het krijgen van een kind als statussymbool wordt gezien, of dat voorbehoedsmiddelen als condooms door een tekort aan geld weinig worden gebruikt. Volgens docenten en GSC's kunnen ouderavonden of bezoeken aan huis inzicht geven in deze situaties en ook zorgen voor meer betrokkenheid van de ouders.

Grenzen aangeven op het gebied van seksualiteit is voor leerlingen op het vso vaak nog moeilijker dan voor leerlingen in het vo, zo laten de GSC's en docenten weten. Ook kunnen vso-leerlingen niet altijd de gevolgen van hun gedrag overzien of lukt het ze niet om te herkennen wat er wel en niet toelaatbaar is. Leerlingen met een verstandelijke beperking zijn daarnaast vaak goedgelovig, waardoor ze heel kwetsbaar zijn.

"Ze vinden het heel moeilijk om na te denken over morgen. Ze denken heel erg in het moment zelf. (…) Als ze een naaktfoto versturen hebben ze geen idee wat de impact is, terwijl we het er uitgebreid over gehad hebben met lesmateriaal erbij met interviews met meiden die gewoon hun hele leven gepest worden door een foto. En toch een week later, speelt er van alles met naaktfoto's. Ja bizar vind ik dat." (docent vso)

Extra aandacht voor kwetsbare groepen tijdens de les

Er bestaan lesmethoden op het gebied relationele en seksuele vorming met extra aandacht voor kwetsbare groepen, zoals nieuwkomers in Nederland. Ook passen de scholen regelmatig zelf de lessen en programma's aan voor een specifieke doelgroep.

" …we hebben dan een methode die biedt houvast, dus dat is prettig. Die geven een start om lessen te geven. Meestal moeten we zelf wel daar weer wat aan verbouwen om het echt passend bij onze leerlingen te maken." (docent vso)

Docenten en GSC's laten weten dat theatervoorstellingen bij diverse kwetsbare groepen goed werken. Het beeldende aspect, maar ook de afwisseling en interactie, is makkelijker te volgen dan wanneer een docent een verhaal vertelt. Bijvoorbeeld eerst een stukje theater, dan daarover in gesprek gaan, en daarna weer een stukje theater.

Eén GSC geeft aan dat op school wordt gezorgd voor een bepaalde homogeniteit binnen een klas of groep, bijvoorbeeld het opdelen van de klas in jongens en meisjes. Het lesprogramma wordt dan aangepast aan de groep gegeven in plaats van aan de hele klas of groep tegelijk. Docenten benadrukken dat het bij leerlingen van het vso belangrijk is om informatie te blijven herhalen. Deze herhaling zorgt dat de stof beter blijft hangen. Ook een nauwe samenwerking met en goede overdracht tussen collega's wordt belangrijk gevonden om deze leerlingen goed te kunnen begeleiden.

Thema 6. Een veilig schoolklimaat

Een veilig schoolklimaat van groot belang volgens GSA's, GSC's en docenten

GSA's geven aan dat ze onder een veilig schoolklimaat verstaan dat leerlingen en docenten zichzelf kunnen zijn en zich veilig voelen over hun genderidentiteit of seksualiteit. Docenten denken hier hetzelfde over. Ook geven GSA's, GSC's en docenten aan dat een veilig schoolklimaat belangrijk is om open over het onderwerp gezonde relaties en seksualiteit te kunnen praten. Daarnaast geeft een docent aan dat een veilig schoolklimaat van belang is om goed te kunnen leren.

> *"Dat leerlingen de ruimte krijgen om zichzelf te ontdekken. Ook de vrijheid krijgen om binnen de veilige kaders zichzelf beter te leren kennen en te weten wat er allemaal is. En dat ze daarin ook leren om de juiste keuzes te maken. Dat ze daarin ook worden begeleid en zichzelf mogen zijn binnen de school." (docent praktijkonderwijs)*

GSA's merken op dat er niet altijd een veilig schoolklimaat heerst binnen scholen en dat het ook niet altijd hoog op de agenda staat. Docenten hebben verschillende ervaringen: sommigen hebben het idee dat er een veilig schoolklimaat is, waar dit volgens anderen juist nog een aandachtspunt is. Daarnaast geven sommige docenten aan dat het moeilijk is om een goed beeld te hebben van wat er tussen leerlingen gebeurt. Ook zien zij een verschil tussen verschillende niveaus en leerjaren. Zo merkt een docent op dat vooral leerlingen in het vmbo of in de onderbouw (ongeacht van het niveau) zich niet veilig genoeg voelen op school.

> *"Ik heb een vmbo-school die ik begeleid, waar ze ook zeggen van nou uit de kast komen is op deze school gewoon niet echt mogelijk. Er zijn wel leerlingen, maar die zijn allemaal... nadat ze van school zijn gegaan hebben ze dat pas verteld." (GSA)*

Belemmeringen voor een veilig schoolklimaat

GSC's geven aan dat een schoolomgeving met veel aparte ruimtes, waardoor er minder zicht is op wat er gebeurt, een veilig schoolklimaat kan belemmeren. Geen gezamenlijke aanpak vanuit de school, zoals het niet betrekken van conciërges, kan ook belemmerend werken. Docenten benoemen dit laatste punt eveneens. Een docent geeft aan dat ook het geloof een belemmerende factor kan zijn, bijvoorbeeld doordat vanuit een bepaalde religie niet gepraat mag worden over het thema. Volgens een GSA ligt het thema inderdaad extra gevoelig bij religieuze scholen. Daarnaast noemen zij belemmerende factoren zoals: veel uitstroom binnen klassen, ouders met een gesloten houding ten opzichte van het thema en de rol van sociale media bij seksueel grensoverschrijdend gedrag.

> *"Dat brengt je dan weer met beide benen op de grond van oké, we besteden er heel veel aandacht aan maar we zijn toch niet helemaal opgewassen tegen de druk van buiten. De druk van sociale media en de verleidingen daarvan." (docent praktijkonderwijs)*

Als op scholen seksueel grensoverschrijdend gedrag[6] is voorgekomen, heeft dat ook een negatieve invloed op het schoolklimaat. Docenten geven aan dat seksueel grensoverschrijdend gedrag weleens voorkomt op scholen, vooral bij leerlingen onderling. Voorbeelden zijn ongewenste aanrakingen, zoenen tegen iemands wil, of seksueel getinte appjes. Ook sexting waarbij beelden worden verspreid onder anderen gebeurt regelmatig. In het vso komt het voor dat leerlingen in een groep wonen. Ook hierbij kunnen zich situaties rondom seksueel grensoverschrijdend gedrag voordoen: meisjes vertonen bijvoorbeeld provocerend of lokkend gedrag en komen soms terecht in de mensenhandel.

6 Seksueel grensoverschrijdend gedrag is wanneer een persoon benaderd wordt op een manier die seksueel van aard is en die over de grens van die persoon gaat [13].

"En daarnaast geven we er [seksueel grensoverschrijdend gedrag, red.] binnen het mentoraat aandacht aan. Binnen het mentoraat voornamelijk gericht op sexting. Dat is een hot topic. Het gebeurt bijna elk jaar wel dat er foto's rondgaan van iemand. En dan moeten we daar aandacht aan geven." (docent vo)

Volgens GSC's en docenten vindt het overgrote deel van seksueel grensoverschrijdend gedrag buiten school plaats, vooral online via social media. Docenten geven daarbij aan dat het lastig is om daar grip op te hebben en het soms buiten hun bereik ligt om consequenties aan het gedrag te koppelen. Ze merken namelijk wel eens op dat er iets is gebeurd, bijvoorbeeld doordat leerlingen naar docenten toekomen, maar vinden het vaak lastig te bepalen wie ervoor verantwoordelijk is om dit gedrag aan te pakken. Tegelijkertijd beïnvloeden zulke voorvallen soms het schoolklimaat, waardoor docenten er ook last van hebben.

"Als school kunnen we er weinig aan doen, maar het is niet de bedoeling dat je als eigen rechter gaat spelen. Dat je niet zelf die jongere gaat benaderen of gaat afbranden daardoor. Het blijft heel lastig." (docent vso)

Bevorderingen voor een veilig schoolklimaat

GSA's noemen een aantal factoren die een veilig schoolklimaat kunnen bevorderen zoals: toezicht op en rond school om zo zicht te houden op wie er 'rondhangen', gedragsregels en het betrekken van ouders bij het thema. Ook geven GSA's en docenten aan dat initiatieven zoals een Gender and Sexuality Alliance en Paarse Vrijdag kunnen bijdragen dat seksualiteit op scholen bespreekbaar wordt. GSA's, GSC's en docenten vinden open communicatie van belang om een veilig schoolklimaat te creëren. Volgens hen is het belangrijk dat leerlingen zich vertrouwd voelen om te vertellen als ze ergens mee zitten en docenten durven te benaderen.

Docenten noemen ook dat gedragsregels een veilig klimaat binnen de klas bevorderen. Zo hebben scholen regels over bepaalde kleding (geen spaghettibandjes, geen buiktruitjes, capuchons af) en worden op sommige scholen de mobiele telefoons tijdens de les opgeborgen. Ook helpt het om een veilige sfeer op school te creëren door bijvoorbeeld de deuren open te laten tijdens de les. Naast gedragsregels wordt aangegeven dat een veilig schoolklimaat tussen docenten en een open communicatie en dynamiek tussen docenten helpt dat leerlingen zich veilig voelen. Sommige GSA's geven workshops aan scholen (die zijn ontwikkeld vanuit stichting School & Veiligheid) om een veilig schoolklimaat te bevorderen.

"...ook het goede voorbeeld geven naar elkaar toe en dat ook uitdraagt naar elkaar toe. En dat zien leerlingen ook. Er is een aanspreekcultuur op school, alle docenten spreken leerlingen aan als ze gedrag zien wat niet past binnen de schoolafspraken. Dat is heel gewoon." (docent praktijkonderwijs)

Daarnaast proberen scholen te handhaven op grensoverschrijdend gedrag. Zo geven docenten aan dat er regels worden gehandhaafd op school en dat het gesprek wordt aangegaan als zich een ongewenste situatie voordoet. In de lessen wordt waar mogelijk ingespeeld op de actualiteit binnen school en in de media. Afhankelijk van het vergrijp worden sancties (zoals schorsing of de politie inschakelen) opgelegd en worden de ouders betrokken. Wel wordt hierin de wens van het slachtoffer meegenomen. Soms is er op school een vertrouwenspersoon waar leerlingen naartoe kunnen. Ook wordt op sommige scholen het *Vlaggensysteem* gehanteerd. Dit is een Gezonde School-activiteit waarbij het doel is om seksueel grensoverschrijdend gedrag te signaleren en er op een juiste manier mee om te gaan. GSA's geven aan dat het *Vlaggensysteem* vaak wordt geadviseerd en dat de scholen daar veel interesse voor hebben.

Thema 7. Schoolbeleid en toekomstplannen

Structurele inbedding van relationele en seksuele vorming op school is belangrijk

GSA's maken zich er hard voor om relationele en seksuele vorming structureel een plek te geven in het schoolbeleid. Zij vinden het belangrijk om het thema in het curriculum op te nemen, waarbij er goed moet worden gekeken waar in de leerlijn het thema past. Een belemmerende factor voor structurele inbedding is een gebrek aan draagvlak binnen de school. Meer dan eens ligt het thema bij één persoon, waardoor het thema dreigt weg te ebben wanneer deze persoon wegvalt. GSC's en docenten beamen dit. GSA's geven aan dat het belangrijk is draagvlak binnen het héle team te creëren, zowel bij leerkrachten als bij ondersteunend personeel. Volgens GSC's en docenten is hierbij een rol weggelegd voor mentoren, aangezien zij het dichtst bij de leerlingen staan. GSA's benoemen verder dat het van belang is de directie mee te krijgen; niet alleen om tijd en geld vrij te maken, maar ook met het oog op bezorgde ouders. Enkele GSA's geven daarbij aan dat sommige ouders vinden dat seksuele voorlichting niet op school thuis hoort.

"Ik vind ook wel dat er nu een tendens is dat seksuele voorlichting écht niet op school thuishoort. Als je op Twitter of wat dan ook kijkt hoe vaak daar nu op gereageerd wordt, het lijkt echt wel een beetje zo'n stroming te worden die overgewaaid komt van de Verenigde Staten. Dat vind ik echt een belemmerende factor, dat er meer kritiek komt op het thema in het onderwijs." (GSA)

Zowel GSA's, GSC's als docenten geven aan dat de stimuleringsregeling er sterk aan heeft bijgedragen dat het onderwerp structureel in het schoolbeleid is ondergebracht. Volgens GSA's komt dat door het geld en de uren begeleiding die scholen extra hebben gekregen. GSC's zeggen dat zij door de stimuleringsregeling beter zicht hebben op wat de school doet: er wordt structureel opgeschreven welke gedragsregels de school hanteert en welke protocollen er zijn. Dit geeft inzicht in wat er goed gaat en wat er nog beter kan. Hoewel de structurele inbedding van het thema de goede kant op gaat, zijn zowel GSC's als docenten bezig om dit te verbeteren. Een uitzondering hierop is het praktijkonderwijs: docenten die lesgeven op het praktijkonderwijs geven aan dat het thema daar vóór de stimuleringsregeling al ingebed was in de leerlijn.

Betrokkenheid docenten, leerlingen en ouders bij inbedding verschilt per school

Docenten hebben verschillende ervaringen met de mate waarin ze worden betrokken bij het opzetten van het thema binnen de school. Een deel van de docenten geeft aan betrokken te worden, bijvoorbeeld door een gezamenlijk overleg met de GSC en andere docenten. Ook geven enkele docenten aan dat er commissies of werkgroepen over het thema worden opgezet waar zij zich voor kunnen opgeven en waarin beslissingen over het thema worden genomen. Een ander deel van de docenten geeft aan niet betrokken te zijn bij de keuzes; vaak is het de GSC die hier de beslissingen neemt.

Op enkele scholen worden ook leerlingen betrokken bij het onderwijs over gezonde relaties en seksualiteit. Zo geeft een docent aan dat ze input halen uit de leerlingenraad. Op sommige scholen worden leerlingen betrokken bij het opzetten van Paarse Vrijdag. Een GSA geeft aan dat ze leerlingen op de scholen die onder haar verantwoording vallen benadert met de vraag wat de school doet rondom het thema en wat de leerlingen nog missen. Dit wordt vervolgens teruggekoppeld aan de school. Maar los van deze activiteiten hebben leerlingen over het algemeen geen actieve rol in het schoolbeleid over het thema.

"We hebben de leerlingenraad bij ons op school, dus daar krijgen we ook heel veel input van. Dat is heel fijn. Ze geven ook heel duidelijk aan 'er is ook behoefte aan een genderneutraal toilet' bijvoorbeeld op school. Maar ook dat de seksuele voorlichting die gegeven werd heel erg gericht was op hetero's en minder op andere seksuele interesses. Dus dat was voor ons ook wel weer een eyeopener dat we dachten 'oh ja!', daar denk je zelf misschien ook niet zo 1, 2, 3 aan." (docent vo)

Wat de ouders betreft komt duidelijk naar voren dat veel scholen ouders informeren over het schoolbeleid rondom relationele en seksuele vorming. Tevens geven GSC's en docenten aan dat er ouderavonden worden georganiseerd, vanuit de school of vanuit de GGD, waarin het thema wordt besproken. Eén docent geeft aan dat ze op de open dag ouders informeert en de gelegenheid biedt de lesstof te bekijken.

Toekomstplannen rondom het thema GR&S

Met het oog op toekomstig beleid rondom het thema gezonde relaties en seksualiteit geven zowel GSC's als docenten aan dat ze het thema verder in het schoolbeleid willen inbedden. Beide groepen benoemen vaker te willen werken met externe partijen, zoals theatergroepen en gastlessen. Docenten vinden het ook belangrijk om in te spelen op actualiteiten. Eén docent geeft aan meer ruimte te willen voor docenten om zelf lesstof te ontwikkelen.

Een aantal aspecten kunnen helpen om toekomstig beleid goed tot stand te brengen. Zowel de docenten, GSC's als GSA's geven aan vanuit de overheid structureler geld nodig te hebben. Niet alleen om op scholen aandacht te geven aan het thema, maar ook voor monitoring van scholen vanuit de GGD waardoor GSA's hun begeleiding op scholen kunnen voortzetten. Ook is er behoefte aan meer aanbod in lesstof voor het vso. Docenten en GSA's geven verder aan dat ze de administratie rondom de stimuleringsregeling erg veel werk vonden. Dit wordt bevestigd door de GSA's, die aangeven dat dit voor sommige scholen een belemmering is.

"Ik ben met de directrice, dat is degene bij ons die al die papieren in kan zien en dingen kan veranderen, in overleg gegaan. Toen kwamen we erachter dat het toch echt niet zo goed op papier zat. Dus ik heb heel veel met haar om tafel gezeten. Alle onderdelen die erbij horen: wat moet er op dat vlak, wat doe je als leerlingen overstuur raken… nou ik vond het heel veel werk." (GSC)

De GSA's geven enkele suggesties om het beleid rondom het thema op school in de toekomst goed in te bedden. Goede kansen zijn scholen hiervoor een handleiding te geven, gedragsregels rondom seksualiteit op papier te zetten en intervisies te organiseren voor docenten binnen scholen om kwesties te bespreken. Daarnaast wordt geopperd dat de overheid kan uitzoeken wat over een paar jaar het effect is geweest van de stimuleringsregeling. Eén GSA oppert om vanuit de overheid een campagne op te zetten om praten over relaties en seksualiteit te normaliseren, zowel thuis als op school. Ten slotte zou het mogelijk kunnen zijn om scholen meer te verplichten om aandacht aan het thema te besteden, een suggestie die ook door een docent is aangekaart.

"De overheid moet misschien zeggen 'je hebt die rol nou eenmaal want je bent niet alleen maar een docent, ook een pedagoog en dergelijke; je moet ook een stukje opvoeding meegeven.' En dan ja… ik vind verplicht stellen weer zo heel erg 'het moet'. Maar een klein beetje dwang zou toch wel wenselijk zijn voor mensen die zeggen ik wil het liever niet geven. Misschien dan toch vanuit de overheid wat richtlijnen van wat minimaal moet." (docent vo)

Beschouwing

In dit onderzoek hebben we aan de hand van interviews onderzocht wat de ervaringen zijn van docenten van het vo, vso en praktijkonderwijs die gebruikmaken van de stimuleringsregeling GR&S. Daarnaast hebben we tijdens focusgroepen ervaringen verzameld van GSC's (die verantwoordelijk zijn voor de invulling van de stimuleringsregeling), en van GSA's (die vanuit de GGD betrokken zijn als adviseur voor scholen die met de stimuleringsregeling aan de slag gaan). Dit onderzoek heeft suggesties voor verbetering rondom de stimuleringsregeling GR&S opgeleverd die hieronder worden besproken.

Positieve ervaringen inzet stimuleringsregeling

Een overgroot deel van alle deelnemers, zowel docenten, GSC's en GSA's, geeft aan in positieve zin een groot verschil te ervaren tussen de situatie vóór en ná de inzet van de stimuleringsregeling GR&S. De stimuleringsregeling heeft volgens deelnemers ervoor gezorgd dat er op school veel meer lessen over het onderwerp relationele en seksuele vorming worden aangeboden. Daarnaast geeft de ondersteuning en betrokkenheid van de GSA's een goede aanzet om het onderwerp structureel in te bedden in het schoolbeleid. Scholen waarderen ook de trainingen die vanuit de GGD aan docenten worden aangeboden. De stimuleringsregeling vergroot de bewustwording over het onderwerp onder docenten, andere schoolmedewerkers zoals conciërges en het schoolbestuur. De betrokkenheid van al het schoolpersoneel is een belangrijke factor om relationele en seksuele vorming succesvol in te bedden in het schoolbeleid. Docenten en GSC's die de stimuleringsregeling vormgeven of lessen verzorgen zijn ook te spreken over de lespakketten en andere activiteiten die kunnen worden gekocht met de stimuleringsregeling, zoals het vaak ingezette lespakket *Lang Leve de Liefde* en verschillende theatergroepen. Vooral bij het vso en praktijkonderwijs werd aangegeven dat theatergroepen goed werken bij hun leerlingen. Deelnemers geven aan dat er door de stimuleringsregeling kortere lijntjes zijn tussen de school en de plaatselijke GGD.

Ruimte voor verbetering

Er kwamen ook verbeterpunten naar voren. GSC's gaven soms aan terughoudend te zijn geweest met het aanvragen van de stimuleringsregeling, omdat het vooraf leek alsof het veel administratief werk zou opleveren en scholen er een certificaat voor zouden moeten halen. Betere informatie hierover zou scholen kunnen stimuleren gebruik te maken van de regeling en de twijfel over administratieve lasten weg te nemen. Daarnaast circuleert soms ten onrechte op scholen dat er een maximum bedrag van €500 zou gelden voor niet-erkende activiteiten, terwijl dat alleen geldt voor thema-gerelateerde activiteiten. Het lijkt dat deze verwarring ook onder GSA's bestaat omdat zij soms omwegen zoeken. Hierover zou beter gecommuniceerd kunnen worden zowel naar GSA's als vanuit GSA's naar scholen.

Scholen vinden het veel werk om beleid uit te werken om het thema een structureel onderdeel van schoolbeleid te laten zijn. GSA's herkennen dat sommige scholen hierbij meer begeleiding nodig hebben en vaak niet weten waar ze moeten beginnen. De 20 uur begeleiding die GSA's per school kunnen aanbieden, zijn dan soms ook niet genoeg. GSA's dragen suggesties aan om deze uren waar nodig uit te breiden. Tegelijkertijd blijkt uit de kwantitatieve monitor dat het gemiddeld aantal uren dat GSA's per school besteden slechts 15 uur is [13]. Dat zou erop kunnen wijzen dat niet alle GSA's behoefte hebben het aantal begeleidingsuren uit te breiden. Een andere suggestie van de GSA's was om scholen hulp aan te bieden in de vorm van een handleiding of met goede voorbeelden van andere scholen die hun beleid op dit thema hebben uitgewerkt. Voorbeelden hiervan kunnen gevonden worden op de website van Gezonde School, zie hiervoor https://gezondeschool-inspiratie.nl.

Een ander obstakel is dat de begeleiding aan scholen vanuit de GGD nu alleen gericht is op het inbedden van het thema vanuit de stimuleringsregeling. Daardoor blijft er geen ruimte over voor een vervolg. Volgens de GSA's is het wenselijk dat de GGD een vinger aan de pols houdt of de scholen structureel aandacht aan het onderwerp relationele en seksuele vorming blijven geven. Ook als nieuwe medewerkers op school komen die hieraan bijdragen. In de nieuwe beleidsaanpak van VWS staat genoemd dat VWS de capaciteiten van GGD'en hierin zal versterken [16].

Tot slot is geopperd om v(s)o scholen richtlijnen te geven voor onderwerpen binnen relationele en seksuele vorming die in ieder geval behandeld moeten worden. Dit sluit aan op het manifest dat Rutgers in 2022 heeft uitgebracht. Hierin wordt gepleit voor structurele aandacht voor relationele en seksuele vorming waarbij alle jongeren toegang hebben tot dezelfde informatie [17].

Meer materialen voor vso en praktijkonderwijs nodig

De invulling van relationele en seksuele vorming binnen de soorten voortgezet onderwijs verschilt erg van elkaar. Bij het vso en praktijkonderwijs krijgt het thema vaak al meer structurele aandacht dan bij het vo. De vso's en praktijkscholen hebben vaak vakken als burgerschap

of uitgebreidere mentorlessen. Daardoor is er meer gelegenheid om relationele en seksuele vorming voor alle leerlingen op het programma te zetten. Het thema krijgt nu op het vo vooral aandacht als onderdeel van het vak biologie.

Het aanbod van interventies vanuit de stimuleringsregeling GR&S blijkt voor het vso of praktijkonderwijs veel beperkter dan voor het vo. Docenten van het vso en praktijkonderwijs geven aan dat de lespakketten voor hun doelgroep vaak te veel tekst bevatten en te snel door de lesstof heengaan. Dat betekent dat docenten vaak zelf de lesstof aanpassen of aanvullen met ander materiaal zoals spellen of visueel materiaal. Dit kost docenten veel tijd en moeite, maar kan ook de effectiviteit van de activiteiten aantasten omdat ze op een andere manier worden gebruikt. Een groter aanbod dat speciaal ontworpen is voor het vso of praktijkonderwijs zou wenselijk zijn. Docenten en GSC's vinden het juist belangrijk voor het vso en praktijkonderwijs om deze lessen voldoende aan te bieden en te behandelen. De kennis over relaties en seksualiteit is bij deze doelgroep vaak beperkt en deze leerlingen behoren tot de risicogroepen zoals vermeld in het zevenpuntenplan 'Onbedoelde (tiener) zwangerschappen' [8].

Vergelijking met ander onderzoek

Voordat de stimuleringsregeling van start ging (mei-juni 2019), heeft het RIVM kwalitatief onderzoek uitgevoerd op v(s)o en mbo scholen [18]. Op de meeste bezochte scholen bleek er nog geen structurele aandacht te zijn voor relationele en seksuele vorming. Bovendien was de invulling van de lessen voor een groot deel afhankelijk van de docent/mentor. Hoewel zij aandacht voor dit onderwerp heel belangrijk vonden, konden niet alle docenten er even makkelijk over praten. Competenties van docenten, de vaardigheid om het onderwerp bespreekbaar te maken en openheid van docenten zijn destijds al benoemd als heel belangrijk om dit onderwijs goed vorm te geven en voor een veilig schoolklimaat [18]; iets wat ook in onze studie naar voren komt. Uit het recente cijferoverzicht van de monitor blijkt dat 56 procent van de scholen die subsidie hebben aangevraagd structureel aandacht besteedt aan relationele en seksuele vorming [13].

Uit eerder onderzoek bleek dat niet alle docenten even positief waren over de invulling van relationele en seksuele vorming in het vo. Rutgers heeft in 2021 een vragenlijstonderzoek gehouden over relationele en seksuele vorming onder vo docenten (n=510) [19]. Op vrijwel alle scholen die deelnamen aan het onderzoek (96 procent) werden deze lessen verzorgd. Ongeveer de helft van de docenten vond dat de school genoeg aandacht besteedt aan relationele en seksuele vorming. Iets meer dan de helft van de docenten was ontevreden over de manier waarop de lessen worden gegeven. Hoewel onze studie een ander type onderzoek is dat zich niet zomaar laat vergelijken, zou de positievere houding van docenten in onze studie mogelijk (deels) verklaard kunnen worden door de mogelijkheden die de stimuleringsregeling met zich meebrengt. Ook kan selectiebias een rol spelen: scholen die subsidie hebben aangevraagd, hebben mogelijk meer aandacht voor het onderwerp binnen de school.

Reflectie op methode

Sterke punten van dit onderzoek zijn de inclusie van alle typen voortgezet onderwijs en de spreiding van de betrokken onderwijsorganisaties en GGD'en over heel Nederland. Wel zijn minder deelnemers gevonden dan vooraf de bedoeling was: veel potentiële deelnemers gaven aan er door de hoge werkdruk geen tijd voor vrij te kunnen maken.

In dit onderzoek was het in eerste instantie ook de bedoeling om leerlingen te betrekken, maar door onder andere de tussenkomst van de schoolvakantie, was dit niet uitvoerbaar. Ook kan de werving van leerlingen een uitdaging zijn in verband met de gevoeligheid van het onderwerp en goedkeuring van ouders. In een ander onderzoek naar de mentale gezondheid van studenten op het mbo werkte de participatieve onderzoeksmethode goed bij leerlingen [20]. Mogelijk is dit een goede manier om bij vervolgonderzoek wel leerlingen te betrekken. Zo kunnen onderzoekers observaties doen tijdens relationele en seksuele vorming lessen op school en na afloop leerlingen in groepjes hierover enkele vragen stellen.

Conclusie

De stimuleringsregeling GR&S heeft een positief effect op het onderwijs over relationele en seksuele vorming op voortgezet onderwijsscholen die gebruikmaken van deze regeling, zo blijkt uit dit onderzoek onder docenten, GSC's en GSA's. Het leidt op de betrokken scholen tot meer aandacht voor onderwijs over dit onderwerp. Daarnaast is een diversiteit aan lespakketten ingezet en zijn docenten getraind. Verder is de bewustwording rondom relationele en seksuele vorming door de stimuleringsregeling groter geworden. Hoewel er nog ruimte is voor verbetering, geeft de stimuleringsregeling een goede aanzet voor het inbedden van relationele en seksuele vorming in het schoolbeleid.

Aanbevelingen

Dit onderzoek leverde ook enkele aanbevelingen op. Zo adviseren we om de administratieve last rondom de stimuleringsregeling eenvoudiger te maken en de scholen hierover beter te informeren. Een vindplek met

handleidingen en goede voorbeelden van een aanpak en invulling van relationele en seksuele vorming op school zouden handig zijn. Scholen kunnen dan hieruit putten als ze zelf met dit onderwerp aan de slag gaan. Een andere belangrijke aanbeveling is het opnemen van een grotere diversiteit aan aangepast lesmateriaal voor het vso en het praktijkonderwijs. De meeste huidige lespakketten zijn vaak alleen geschikt voor het vo en zijn vaak te talig voor het vso en het praktijkonderwijs. Tot slot bevelen we aan om in een vervolgonderzoek aandacht te besteden aan ervaringen met de stimuleringsregeling GR&S binnen het mbo en hier nadrukkelijk de ervaringen en inzichten van leerlingen te betrekken.

Referenties

1. OCO. *Wat is een bovenschoolse voorziening?* 2016; https://www.onderwijsconsument.nl/wat-is-een-bovenschoolse-voorziening/.
2. OCO. *Wat is praktijkonderwijs?* 2022; https://www.onderwijsconsument.nl/praktijkonderwijs/.
3. Sense. *Sexting*. https://sense.info/nl/seks/seks-en-internet/sexting.
4. Enthoven, C.A., et al., *Clustering of characteristics associated with unplanned pregnancies: the generation R study*. BMC Public Health, 2022. **22**(1): p. 1957.
5. Nelson, H.D., et al., *Associations of Unintended Pregnancy With Maternal and Infant Health Outcomes: A Systematic Review and Meta-analysis.* Jama, 2022. **328**(17): p. 1714-1729.
6. Bonjour, M. and I. Van Der Vlugt, *Comprehensive sexuality education*. Knowledge File, 2018.
7. Ministerie van VWS, *Kamerbrief 'Plan preventie en ondersteuning onbedoelde (tiener) zwangerschappen', vergaderjaar 2017–2018, 'Onbedoelde (tiener) zwangerschappen. Een zevenstappenplan'*. 2018.
8. Ministerie van VWS, *Onbedoelde (tiener)zwangerschappen. Een zevenstappenplan*. 2018: Den Haag.
9. Seksuelevorming.nl. *Kerndoelen onderwijs*. https://seksuelevorming.nl/visie-beleid/overheidsbeleid-en-regelgeving/kerndoelen/.
10. Jansma, A. and F. Sondeijker, *Kennissynthese Onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap*. 2019, Verwey-Jonker Instituut: Utrecht.
11. KWINK Groep, *Seksuele en relationele vorming in het onderwijs: uitwerking van de pijler collectieve preventie via het onderwijs uit het zevenpuntenplan Onbedoelde (tiener) zwangerschappen*. 2019.
12. Gezonde School. *Stimuleringsregeling Gezonde Relaties & Seksualiteit*. https://www.gezondeschool.nl/advies-en-ondersteuning/relaties-seksualiteit.
13. RIVM, *Monitor onbedoelde (tiener)zwangerschappen. Cijferoverzicht 2022*. 2023.
14. Gezonde School. *Gezonde School-activiteiten opnieuw beoordeeld*. 2020; https://www.gezondeschool.nl/nieuws/gezonde-school-activiteiten-opnieuw-beoordeeld.
15. Gezonde School. *Voorwaarden stimuleringsregeling Gezonde Relaties & Seksualiteit*. https://www.gezondeschool.nl/advies-en-ondersteuning/stimuleringsregeling-gezond-relaties-en-seksualiteit/voorwaarden-en-data.
16. Ministerie van VWS, *Aanpak onbedoelde en ongewenste zwangerschap 2023-2025*. 2022.
17. Rutgers, *Manifest voor betere seksuele vorming*. 2022.
18. RIVM, *Seksuele en relationele vorming in het onderwijs. Een inventarisatie van ervaringen, behoeften en aanbod*. 2019.
19. Rutgers, *Relationele en seksuele vorming in het vo*. 2022.
20. RIVM, *Beter monitoren van mentale gezondheid bij mbo-studenten*. 2022.

Auteurs
Agata Prusak
Eline Roordink
Martine Jansen-van der Vliet
Babette Everaars
Anita Suijkerbuijk

Dit is een uitgave van:

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
Postbus 1 | 3720 BA Bilthoven
www.rivm.nl

april 2023

De zorg voor morgen begint vandaag

014261